

І. Д. Примак, І. П. Гамалій,
О. І. Примак

НАРОДНІ ПРИКМЕТИ

І. Д. Примає, І. П. Гамалій, О. І. Примає

НАРОДНІ ПРИКМЕТИ

К В І Ц
2009

УДК 398.5:63
ББК 63.5
П 76

Автори: **І. Д. Примак** (Білоцерківський НАУ),
І. П. Гамалій (Білоцерківський НАУ),
О. І. Примак (Національний університет біоресурсів
і природокористування України)

Рецензенти: **М. Д. Гродзинський**, д-р геогр. наук,
Г. І. Демидась, д-р с.-г. наук

П 76 Народні прикмети / І. Д. Примак, І. П. Гамалій, О. І. Примак. –
К.: КВІЦ, 2009. – 136 с.

ISBN 978-966-2003-40-6

ББК 63.5

У науково-популярному виданні висвітлені народні прикмети, які допоможуть вчасно передбачити можливий вплив погоди на сільськогосподарські культури, тварини, населення, транспорт, будівництво тощо. Це видання є справжньою «криницею народної мудрості», за допомогою якої і тепер можна прогнозувати погодні умови як на найближчі дні, так і на більш тривалий термін (3–6 місяців). Автори доклали великих зусиль щодо збору і оформлення тих нечисленних знань, спостережень, висновків із природних явищ, які народ нагромаджував протягом віків. Книга стане доброю підмогою особливо для тих, хто проводить повсякденні спостереження за станом атмосфери.

ISBN 978-966-2003-40-6

© І. Д. Примак, І. П. Гамалій, О. І. Примак,
2009

© Оригінал-макет «Білоцерківський національний аграрний університет», 2009

*Людині нічого не залишалося би жадати від Бога,
якби вона навчилася правильно пророкувати погоду.*

Михайло Ломоносов

ПЕРЕДМОВА

У цій книжці зібрано понад 1500 народних прислів'їв, приказок і прикмет, що стосуються погоди чотирьох пір року. Особливо актуальними вони є нині, коли у суспільстві відчувається гострий дефіцит екологічної освіти. Систематичні спостереження за життям природи та прогнозування погодних змін на підставі народних прикмет значною мірою сприятимуть формуванню екологічного мислення, поліпшенню культури спілкування з природою. Народні прикмети – це досить важливий матеріал, що вимагає всебічного вивчення, перевірки і використання у практичній метеорології.

Усна народна творчість формувалася разом із уявленням людини про світ, водночас із мовою, безпосередньою трудовою діяльністю. Наші пращури володіли великим скарбом – унікальною здатністю спостерігати й передбачати. Життєво необхідно було знати: якої очікувати погоди? Якого сподіватися врожаю? Згодом постало й інше питання: яким буде настрій? І сьогодні людина не відмовилася цікавитися цими питаннями й своєрідно відповідати на них, хоча такої великої залежності від знання погоди, що її мали люди колись, не спостерігається.

Царство народних прикмет велике, але не безмежне. В кожній місцевості люди спостерігали за небесними світилами, стихіями, рослинами, поведінкою та звичками тварин. Багатовікові спостереження дали можливість впорядкувати хаотичні знання про довкілля в певну систему, що передавалася з уст в уста й формувала ментальний тип хлібороба, риболова, воїна, жителя гір, лісовика, степовика. Прикмета, як розпізнавальна ознака предмета чи відома обставина, пов'язана з появою наступних певних явищ чи подій, регламентувала життєдіяльність наших пращурів. Спостереження за сонцем, місяцем, зорями, хмарами, дощем, снігом, туманом, росою, вітром, шумом дерев, кольором води, вогнем, димом, польотом птахів, поведінкою диких і

свійських тварин, рибою, бджолою – усе бралось до уваги, жодна дрібниця не оминала пильного людського ока. Практична діяльність людини вимагала конкретних знань, давніший світ міфічних уявлень і фантазій поступався раціональному, прагматичному. Проте прикмети, як специфічний жанр фольклору, розкривають глибини народного світогляду, його високу естетику й геніальну простоту вислову, зберігають своє художнє, функціональне, виховне значення. Екологія природи, наша трудова діяльність, екологія «соборів людських душ» неможливі без знання народних прикмет. Тільки невігласи кажуть, що у зв'язку з цивілізацією, освоєнням космосу, атомних, комп'ютерних та інших технологій прикмети втратили значення. Але це глибока помилка. Традиції – не закостеніла догма: щось втрачається, щось трансформується... І важливо пізнавати, вивчати в традиційному нове, а скепсис лише збіднює наш інтелект і душу.

1. НАРОДНІ ПРИКМЕТИ – ПІЗНАННЯ ЛЮДИНОЮ ПРИРОДНИХ ЯВИЩ

Життя і діяльність людини постійно проходять у природному середовищі. З незапам'ятних часів і до наших днів людина завжди цікавилась погодою. Вона хоче знати про погодні зміни, які значною мірою впливають на результати її праці, побут, стан здоров'я тощо. І в наші дні, незважаючи на використання потужної техніки, сучасних технологій виробництва, погода досить сильно впливає на сільське господарство, транспорт, будівництво та інші галузі народного господарства.

У зв'язку з постійною залежністю від природних явищ, люди навчилися їх пізнавати і прогнозувати. Явища і процеси в атмосфері, причини їх зародження і розвитку вивчає наука «Метеорологія». У різних куточках Землі створені сучасні метеорологічні станції, на яких учені вивчають закономірності змін в атмосфері і передбачають майбутню погоду. Сучасна метеорологічна служба постійно вдосконалюється. Існує Всесвітня служба погоди, в систему якої входять наземні метеостанції, аерологічні станції, гідрометеослужба на кораблях різного призначення. Їй на допомогу прийшли метеорологічні супутники Землі, на яких використовуються радіозонди, метеорологічні ракети, радіометеорологічні прилади тощо. Сучасні швидкодійні

електронно-обчислювальні машини мають можливість оперативно обробляти і систематизувати одержану інформацію. Проте передбачення науковців ще не завжди справджуються. Прийнято вважати, що короткотермінові прогнози збуваються десь на 75–80%, а довгострокові (на місяць і більше) – ще менше. Це, в першу чергу, пояснюється тим, що прогнози даються на великі території, і в окремих районах можуть відбуватися непередбачені атмосферні процеси. Вони й визначають погоду даної місцевості.

З давніх-давен існує місцеве прогнозування погоди. Багатовікові спостереження за природними процесами, спілкування людей з об'єктами природи показали закономірності природних явищ та взаємний зв'язок між ними. Цей досвід відбито у *народній метеорології* – науці про погоду. Українська народна метеорологія бере початок із сивої давнини.

Із покоління у покоління передавалися знання про певні явища природи і залежність від них погожої днини чи негоди. Вони набувалися шляхом спостережень, узагальнень, багаторазових уточнень певних ознак, які можуть бути початковими для прогнозування зміни погоди. Показниками тривалості погоди, що встановилася, а також передбачення того, якою вона буде через декілька годин або завтра, чи дещо пізніше, є зміни у стані атмосфери, від чого виникають характерні світлові явища, змінюється реакція рослин, поведінка тварин тощо.

Існує багато ознак зміни погоди. Ними є оптичні явища в атмосфері, температура, вологість повітря, напрямки і сила вітру, хмарність, реакція і поведінка живих організмів.

Проте помилковим буде передбачати зміну погоди за якимось одним показником. Необхідно брати до уваги декілька характерних ознак, які в своїй сукупності більш точно характеризують фізико-географічні особливості даної місцевості. Наприклад, визначення, що незабаром піде дощ на підставі мерехтіння зірок, буде непевним.

Якщо ж ми спостерігаємо появу мляво-червоної зорі, блілого місяця, червоного кольору сонця під час сходу, хмар, схожих на башти і скелі, у вигляді баранців, диму, що стелиться над землею, крапель води з кінчиків листя монстери, літаючих низько ластівок та інше, то наші передбачення щодо настання дощу є більш достовірними.

Ось тому тільки всебічний аналіз змін елементів погоди дає можливість виявити закономірні зв'язки між ними і передбачити погодні зміни на обмеженій території.

У народній метеорології виділяються довгострокові та короткотермінові прогнози. Хлібороб завжди намагався передбачити, якими будуть пори року. Від того, чи весна буде ранньою або затяжною, літо посушливим чи вологим, осінь та зима помірними чи суворими, залежали його дії, життя.

В основу довгострокових передбачень лягла взаємозв'язаність процесів і явищ різних пір року. Була встановлена закономірність у проходженні теплового режиму, опадів, вітрів протягом року. Люди, наприклад, помічали, що вітри зі сходу пізньої осені несуть холодну весну, а якщо зима холодна і безхмарна, то літо тепле і сухе.

Звертає на себе увагу те, що багато прогнозів дається станом на певний день року. Наприклад, вважається, якщо 14 березня день буде дощовим, то й все літо буде мокрим, а якщо без опадів, то й літо буде погожим. Чому саме 14 березня є тим днем, яким визначається погода майбутнього літа? Справа в тому, що згідно зі старим церковним календарем, 14 березня відзначається свято Євдокії (Явдохи), отже цей день є «святим», як і інші «святі» дні, які були пам'ятними, і люди запам'ятовували погоду цих днів, порівнювали її з погодою наступного літа. Крім цих днів, віхами для визначення перебігу природних явищ є дні історичних дат, початку, середини і кінця місяця, настання нового місяця тощо. Таким чином, людьми стихійно встановлювалися взаємозв'язки між окремими природними явищами різних пір року. Звісно, що такі прогнози не можуть мати 100%-ної вірогідності, але багатовікові спостереження дали можливість народу відібрати і закріпити у своїй пам'яті закономірні зв'язки між окремими явищами природи і прогнозувати на їх основі погоду на майбутнє.

Довгострокові прогнози можуть давати і живі об'єкти природи. Цвітіння рослин, стан листя, плодів, врожайність часто виступають надійними показниками змін, що надходять. Люди помітили, наприклад, що пізній листопад – на сувору тривалу зиму, щедre виділення березового соку віщує дощове літо тощо.

Певними ознаками для довгострокових прогнозів є поведінка тварин. Так, пізній відліт птахів восени віщує теплу зиму, а якщо бджоли рано вилітають із вуликів, то варто чекати ранньої і теплої весни тощо.

Розглянемо найбільш поширені в народі **ознаки довгострокового прогнозування погоди**.

Якими будуть пори року за народними прикметами?

2. ДОВГОСТРОКОВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОГОДИ

2.1. ПЕРЕДБАЧЕННЯ ВЕСНИ

- До Миколи (22 травня) не буде літа ніколи.
Ластівка прилетіла – незабаром грім загримить.
Грім ранньою весною – перед холодом.
Місяць ріжками донизу – на тепло.
Ранній приліт жайворонків – на теплу весну.
Навесні багато хрущів – літом чекай посухи.
Якщо 1 лютого була ясна погода, то весна буде рання.
Якщо 4 лютого по обіді сонячно – на ранню весну.
14 лютого на нічному небі багато зірок – на пізню весну.
14 лютого випав сніг – на дощову і холодну весну.
Якщо 15 лютого сонце визирає з-поза хмар, весна не забариться, а якщо того дня не видно сонця, то 24 лютого вдарять морози.
Якщо 15 лютого хуртовина дорогу перемете – весна пізня і холодна.
Довгі бурульки – весна затяжна.
Якщо у вересні багато дощів, то їх обмаль буде у травні.
Пізньої осені вітер зі сходу – весна буде холодна.
Восени рано випаде сніг – весна буде рання.
Перший грім у разі східного вітру – суха і тепла весна.
Восени листя берези жовте зверху – весна рання, низу – пізня.
Ранній початок роботи бджолиних маток провіщає ранню весну.
Ранній виліт бджіл – на красну весну.
Якщо бджоли рано вилітають із вуликів, то варто чекати ранньої і теплої весни.
Хрущі, літаючи, гудуть – на ясну, тиху і теплу погоду.
Одночасний приліт птахів зграями – на дружну весну.
Качки прилетять гладкі, вгодовані – весна буде довга й холодна.
Ранній приліт граків, журавлів і жайворонків – на ранню й теплу весну.
Ворони купаються ранньою весною – на тепло.
Якщо граки одразу на гнізда летять – на дружну весну.
Стала кувати зозуля – значить морозу більше не буде.
Довго не линяють зайці – чекай продовження холодів.

2.2. ПЕРЕДБАЧЕННЯ ЛІТА

Глибокий сніг узимку – на дощове літо.

Зимою завірюхи – влітку негода.

Якщо зима холодна і безхмарна, то літо тепле і сухе.

Після холодної зими – градобійне літо.

Зима морозна – літо жарке.

Якщо навесні летить багато павутиння, то літо буде жарке.

Сніг тане раптово, вода збігає швидко – на мокре літо.

Сніг починає танути з північного боку мурашника – літо буде тепле й довге, з південного – холодне й коротке.

Якщо ранньою весною блискає блискавка, а грому не чути – літо буде сухе.

За холодною весною йде градобійне літо.

Явдоха (14 березня) красна – вся весна красна, на огірки врожай.

На Явдоху погоже – все літо пригоже.

Явдоха з дощем – буде літо тепле й мокре.

Під Явдоху місяць-молодик із дощем – бути літу мокрому.

Якщо до 14 квітня не рушать весняні води, літо буде холодне й дощове.

Якщо до 22 квітня погода не встановиться, рік буде сухий.

Пізня весна віщує добру погоду влітку.

Якщо весна була маловітряна, літо буде сухе.

У перших числах квітня гроза – на тепле літо.

21 квітня – зустріч сонця з місяцем. Якщо цього дня добра погода, буде погоже літо, якщо негода – літо холодне й дощове.

14 травня ясний схід сонця – на погоже літо.

Якщо на Яреми (14 травня) теплий вечір і зоряна ніч, літо буде сухе й погоже.

24 травня, на Мокія, туман – буде мокре літо.

27 травня дме північний вітер – літо буде холодне.

Весною літає багато павутиння – на спекотне літо.

За сухим травнем йде сухий червень. Часті тумани в травні – буде вологе літо.

14 червня йде дощ – така погода буде до кінця місяця.

16 червня північно-західний вітер – на сире літо.

3 липня, на Мефодія, дощ іде – дощитиме сорок днів.

10 липня, на Самсона, дощ – до бабиного літа мокро буде.

Якщо вільха розпускається раніше берези, то літо буде холодним і дощовим.

Спочатку вкривається листям береза – чекай сухого літа, клен – мокрого.

Якщо у берези листя розпускається раніше, ніж у вільхи – літо буде тепле й сухе.

Щедре виділення соку у берези віщує дощове літо.

Якщо на дубі листя з'явилося раніше, ніж на ясені, – літо буде полого і прохолодне.

Якщо ясен розпускається раніше від дуба – варто чекати теплого і сухого літа.

Тополя пізно розвивається – літо буде прохолодне.

Верба зацвіла, коли погода стояла ясна й тепла – літо буде тепле і щедре на мед.

22 червня зацвіла липа – на тепле сонячне літо.

Рано родить малина – на тепле літо.

Трава в червні починає сохнути – на дощове літо.

Якщо п'явки не дають потомства у травні, то літо буде холодне, вітряне і сухе.

Якщо луні гніздяться в осоці болота – літо буде посушливе. Улаштоване гніздо у відкритому степу, на межах і на цілині – чекай дощового літа.

Птахи в'ють гнізда на сонячному боці дерев – на холодне літо, а якщо на тіньовому боці – на літо тепле.

Якщо очеретянки мостять гнізда вище звичайного рівня над водою – літо буде дощове.

Якщо граки прилетіли до середини березня – літо буде мокре, а сніг зійде рано.

На початку травня вже є маленькі гусенята – на сонячне літо.

2.3. ПРОГНОЗ НА ОСІНЬ

Яка погода на Покрову (14 жовтня) – такою буде зима.

У лісі багато горобини – осінь буде дощова, а мало – суха.

Грім у вересні – віщує довгу осінь.

Жовтневий грім – на малосніжну зиму.

Пізній листопад – на сувору тривалу зиму.

Якщо в травні багато дощів, то їх обмаль буде у вересні.

Якщо на Мокрини (1 серпня) буде дощ, то осінь буде мокра.

Як на Мокрини буде сухо, то й осінь буде суха.

Грім у вересні – осінь тепла.

Грозивий серпень – на довгу осінь.

Якщо 23 серпня вода тиха – то й осінь буде тиха.

Якщо 27 серпня (Михеїв день) буде буря, то вересень буде непогожий.

Якщо 27 серпня день був вітряним – на вітряну осінь, якщо буде буря – вересень дощовий.

Якщо погода «молодого» бабиного літа (з 28 серпня по 11 вересня) гарна, то «старе» бабине літо (13–21 вересня) буде непогожим.

Якщо молодик з'являється у дощовий день жовтня, то дощовим буде весь наступний місяць.

Як весна суха, то й осінь на сніг глуха.

Якщо влітку в лісі на горобині багато плодів – осінь буде дощова, мало плодів – передбачається суха осінь.

Багато павутиння на бабине літо – на ясну осінь і холодну зиму.

Пізно зацвіла горобина – осінь буде тривалою.

Калина вже достигла, а листя на ній ще зелене – на теплу осінь.

Коли стиглий овес вдруге зазеленіє – осінь буде непогожа.

Якщо влітку на деревах з'являються жовті листки, то чекай ранньої осені.

Доки листя з вишень не опало, скільки б снігу не випало, відлига його згонить.

Якщо миші влаштовують гнізда на копицях, то осінь буде мокра й тривала. Якщо ж вони роблять гнізда у копицях знизу або на смугах у землі – чекай сухої погоди.

Якщо сороки рано замовкають – чекай холодної осені.

Птахи рано збираються у вирій – осінь буде холодною.

Якщо восени журавлі летять високо – осінь буде тривала й тепла.

Якщо журавлі відлітали у вирій високо, повільно, стиха курличучи, немов перемовляючись, осінь буде довга й погожа.

Довго шпаки не відлітають – осінь буде суха.

Восени довго не зникають мухи – осінь буде довгою, сніг ляже пізно.

Синиці, сороки, сойки влітку рано вмощуються на ночівлю – чекай холодної осені.

2.4. ПРОГНОЗ НА ЗИМУ

Перший сніг упав на мокру землю – лежатиме, а на суху – скоро розтане.

Синиця до хати – зима у двір.

Горобці заглядають у вікна – на сильний мороз.

Багато інею взимку – на врожай.

Була весна суха – зима буде на сніг глуха.

Вологе літо і тепла осінь – на довгу зиму.

Яка погода в липні, така буде в січні.

Літо дощове – зима сніжна, морозна.

Літо сухе, жарке – зима малосніжна, морозна.

Літо буряне – зима із заметілями.

30 червня – на Мануїла – погода дощова – то й зима буде сніжна.

Якщо 7 серпня холодний ранок, зима буде рання й холодна.

Якщо 17 серпня дме сильний вітер, чекай сніжної зими.

Якщо 23 серпня – на Лаврентія – вода тиха, то й зима буде без злих хуг.

У першій половині серпня погода стала – буде зима довготривала.

Грім у жовтні – на безсніжну зиму.

Якщо 14 жовтня вітер віє з півдня, зима буде тепла, із заходу – середня, з півночі або зі сходу – холодна. Зранку вітер з півдня, а з обіду з півночі – значить, початок зими буде теплий, а потім похолодає.

Який перший день грудня, така і вся зима буде.

Якщо до 13 грудня не випаде сніг, зима буде тепла й малосніжна, якщо випаде – холодна й сніжна.

Новоріччя буде морозним, якщо 25 грудня сонце ясне, променисте; якщо ховається за хмарами, а на деревах висне іній – під Новий рік буде хмарно і відлига.

Зима настає через сорок днів після першого осіннього снігу.

Рясний врожай горобини обіцяє сувору зиму.

Багато ягід влітку – передвістя холодної зими.

Багато жолудів на дубах – на сувору зиму.

Влітку багато польового осоту – взимку холодно, багато щавлю – тепло.

Якщо у жовтні листя з берези й дуба опадає не повністю – чекай суворої зими, якщо ж водночас усе – зима буде тепла.

Горіхи рясно вродили, а грибів мало – зима буде сніжна й морозна.

Якщо на сосні шишки розмістилися у верхній частині дерева, то зима буде помірною, м'якою, якщо в середній частині – досить холодною, а якщо шишки переважно знизу – чекай лютої зими.

Пізній листопад – на сувору тривалу зиму.

Якщо у вишні листя опадє до 14 жовтня – зима буде тепла, якщо ж до цього-таки числа вишня зелена – зима буде люта.

Швидкий падолист – різка зима.

Як листопад дерев не обтрусить, зима довго бути мусить.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. *Агринский В. Ф.* Русские народные приметы о погоде и их значение для практической метеорологии и сельского хозяйства. – Саратов, 1899. – 114 с.
2. *Горбань Л. И.* Народный календарь погоды. – К.: Радянський письменник, 1990. – 111 с.
3. *Любар І. Г.* Народ завбачує погоду. – К.: Знання, 1990. – 32 с. – (Сер. 5 «Вдумливим, допитливим, кмітливим» (ВДК); № 1).
4. *Месяцеслов.* Народные приметы, обычаи, поверья / Сост. Н. М. Голь. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2005. – 285 с.
5. *Несприятливі метеорологічні умови в землеробстві: захист від них культурних рослин* / І. Д. Примака, В. А. Вергунов, П. У. Ковбасюк та ін.; За ред. І. Д. Примака. – К.: Кондор, 2006. – С. 292–310.
6. *Полочанин Н.* Времена года в народных пословицах, поговорках и приметах. – С.-Петербург, 1911. – 108 с.
7. *Сільськогосподарська метеорологія і кліматологія: Підручник* / І. Д. Примака, А. М. Польовий, І. П. Гамалій; За ред. І. Д. Примака. – Біла Церква, 2008. – С. 378–415.

ЗМІСТ

Передмова	3
1. Народні прикмети – пізнання людиною природних явищ	4
2. Довгострокове прогнозування погоди	7
2.1. Передбачення весни	7
2.2. Передбачення літа	8
2.3. Прогноз на осінь	9
2.4. Прогноз на зиму	10
3. Короткотермінові прогнози	12
3.1. За вітрами	16
3.2. За напрямком вітру і хмарами	17
3.3. За місяцем	19
3.4. За зірками	20
3.5. За сонцем	21
3.6. За тривалістю зорі	24
4. Передбачення погоди за спільними для різних пір року ознаками ..	25
4.1. Прикмети гарної погоди	25
4.2. Прикмети негоди	26
4.3. Погода весною	29
4.4. Погода влітку	32
4.5. Передбачення осінньої погоди	39
4.6. Погода зимової пори	40
5. Місяцеслів	43
5.1. Весна	43
5.2. Літо	62
5.3. Осінь	86
5.4. Зима	109
Бібліографічний список	134

НАУКОВО - ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Примак Іван Дмитрович
Гамалій Ірина Петрівна
Примак Олена Іванівна

НАРОДНІ ПРИКМЕТИ

Редактор – *О. Трегубова*
Комп'ютерна верстка – *В. Пустовойтенко*

Підписано до друку 11.03.09. Формат 60×84/₁₆.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура «Helios».
Умов. друк. арк. 7,91. Зам. 1299.

Друк: «Комп'ютерно-видавничий інформаційний центр» (КВІЦ)
04080, м. Київ, вул. Фрунзе, 19–21. Тел.: (044) 417-21-72, 462-48-51, 417-53-70.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №461 від 23.05.2001 р.